

**ИКОНОМГЕОГРАФСКИ АСПЕКТИ НА ТЕРИТОРИАЛНАТА
ОРГАНИЗАЦИЯ НА СЕЛСКОТО СТОПАНСТВО
В НР БЪЛГАРИЯ С ОГЛЕД ИЗПОЛЗУВАНЕТО
НА НЕЙНИЯ ОПИТ В СР ВЬЕТНАМ**

Ле Ван Тхонг

Руско-турската освободителна война от 1877—1878 г. ликвидира османския гнет над българския народ и утвърди пътя на капитализма в страната. Сложи се край и на полуфеодалните аграрни отношения. Освобождението, което изигра ролята на буржоазно-демократична революция, постави дълбок специфичен отпечатък в общественно-икономическите отношения в селското стопанство.

При капитализма основната форма на териториална организация на селското стопанство представляваше отделното земеделско стопанство (домакинство). То бе многоотраслово от полунатурален тип. През 1946 г. в България имаше 1 039 072 стопанства, но 14,3% от тях притежаваха до 10 дка, 29,3% от 10 до 30 дка, 24,4% от 30 до 50 дка, 24,5% от 50 до 100 и само 6,9% над 100 дка земя. Почти всяко едно от тях е отглеждало по няколко култури и разнообразни животни за работна сила и задоволяване с месо, мляко, яйца и вълна. По своята производствена структура стопанствата си приличат. Поради това тази форма на териториална организация на селското стопанство би могла да се нарече „многоотраслово стопанство — територия“. При нея липсват технологически връзки между отделните стопанства, което е пречело за рационалното оползотворяване на специфичните почвеноклиматични условия в отделните райони на страната и обективно е принуждавало дребния стопански производител да произвежда „от всичко по малко“. При тези условия с малки изключения в страната не бяха оформени специализирани селскостопански райони. Основната причина беше, че общественото разделение на труда в селското стопанство на България бе на ниско равнище. Селското стопанство беше дребно, частнособственическо, слабо стоково, с ниски и силно колебливи средни добиви и беше силно зависимо от природната и икономическата конюнктура.

След победата на социалистическата революция най-напред трябваше да се замени частната собственост върху средствата за производство с обществена и постепенно да се превърне дребното, разпокъсано и изостанало в техническо отношение селско стопан-

ство в едро, модерно и съоръжено със съвременна техника. Това предизвика изменение на териториалната организация на селското стопанство.

С кооперирането на дребните стопанства започна първият етап на концентрацията на селското стопанство (1944—1958 г.). Като взе пред вид кооперативния план на В. И. Ленин, опита на колхозното строителство в Съветския съюз и опита на кооперациите преди 9. IX. 1944 г. в страната, БКП обоснова трудово-кооперативното земеделско стопанство (ТКЗС) „като най-подходяща при специфичните български условия форма за социалистическото преустройство на селското стопанство“ [8].

Над 1 млн. селски стопанства бяха кооперирани в 3290 ТКЗС. Формирането на кооперативните стопанства постепенно създаде подходящи условия за концентрация и специализация на селското стопанство. Докато средният размер на едно ТКЗС през 1946 г. беше 3838 дка, през 1951 г. този размер се увеличи на 9384 дка, а през 1958 г. на 11 500 дка. ТКЗС се оформиха като едри социалистически предприятия, способни да прилагат съвременни машини и модерна техника. В изследваната от мен територия (бивша Петричка околия) във всяко по-голямо село беше образувано ТКЗС.

Въпреки че през този етап се извършиха редица значителни изменения, териториалната концентрация се осъществяваше на ниска материално-техническа база. Основната двигателна сила все още беше работният добитък. Специализацията в кооперативните стопанства не беше на високо ниво. Ето защо формата на териториална организация на селското стопанство бе „многоотраслово стопанство—територия“, но за разлика от същата форма при капитализма тя бе с ново съдържание, породено от кооперативната собственост върху средствата за производство и новите социалистически производствени отношения.

Вторият етап от социалистическото преустройство на селското стопанство (1959—1970 г.) започна да се осъществява от края на 1959 и началото на 1960 г. В резултат на уедряването на ТКЗС техният брой от 3290 бе сведен на 972 (1960 г.) със среден размер 43 хиляди декара обработваема земя на стопанство. В изследвания от мен район многобройните кооперативи бяха обединени в 5 кооператива с центрове гр. Петрич и селата Қоларово, Първомай, Мари-костиново и Қърналово.

С уедряването на стопанствата нарасна материално-техническата им база. Например през 1970 г. едно ТКЗС имаше 83 трактора, а заедно с тези на МТС броят им надвиши 100. Всичко това създаде предпоставки за задълбочаване на процеса на териториална концентрация и специализация в селското стопанство. Назря и проблемът за районирането на селскостопанското производство, което намери израз в Решенията на VI конгрес на БКП (1954 г.), Постановление № 273 на Министерския съвет и Пленумът на ЦК на БКП по селското стопанство (1961 г.).

За изпълнение на решенията на партията колектив от научни работници от Института по икономика и организация на селското стопанство (ИИОСС) извърши подробно изследване както на природните и социално-икономическите условия за развитието на селското стопанство, така и на резултатите, характеризиращи неговото икономическо състояние и териториално разположение. От авторския колектив бе предложена схема за 10 селскостопански района ([7], стр. 51) и 84 селскостопански микрорайона [5, 6], като изследваният от нас АПК „Беласица“, гр. Петрич, се намира в VI селскостопански район (тютюнево-овощарски) и заедно със съседния му АПК „Спартак“, гр. Сандански, формира 45-ти селскостопански микрорайон. Селскостопанските райони и микрорайони представляват по-висша форма на териториална организация на селското стопанство (за разлика от АПК и ПАК) и те се използват за нуждите на териториалното планиране. Но независимо от това основната териториално-производствена форма на организация на селското стопанство „многоотраслово стопанство—територия“ и на този етап се запази, но на по-друга основа — на едро и високо механизирано производство.

В края на 60-те и началото на 70-те години в селското стопанство настъпи под влияние на научно-техническия прогрес значителен прелом. Както формата на неговата териториална организация, така и размерът на селскостопанските предприятия не отговаряха на изискванията за ускоряване на процеса на внедряване на промишлени технологии в производството. Затова на състоялия се през м. април 1970 г. пленум на ЦК на БКП се взе решение, че „най-подходяща форма на концентрация в селското стопанство се очертава обединяването на няколко земеделски стопанства по отраслов принцип, т. е. аграрно-промишленият комплекс“ [3].

В същност АПК са големи социалистически, икономически мощни организации, изградени на териториален принцип, в които членуват ТКЗС, ДЗС, предприятия от хранителната промишленост и др. в даден ареал на страната с приблизително еднакви природни и икономически условия. В рамките на даден АПК се извършва специализация и концентрация на производството по видове селскостопански продукти и технологични стадии. Паралелно с тяхното възникване и развитие се изградиха и нов тип взаимоотношения между селското стопанство и хранително-вкусовата промишленост. Постепенно те доведоха до формирането на национален аграрно-промишлен комплекс.

В началото на този етап през 1971 г. в страната бяха създадени 161 АПК, от които 55,4% бяха кооперативни, 5% — държавни, 39,6% — смесени и обхващаха 91% от обработваемата земя. Средно на един АПК са се падали по 242 хил. дка обработваема площ и по 6500 души. А през 1978 г. в страната има 187 АПК, НПК и ПАК, от които 168 АПК са със статут на стопанска организация и 2 със

статут на поделения към НПО, 4 НПК, 3 научно-производствени, 3 лозаро-винарски комплекса и 7 ПАК. Средният размер на обработваемата земя на един АПК е 215 хил. дка, а за ПАК — 440 хил. дка.

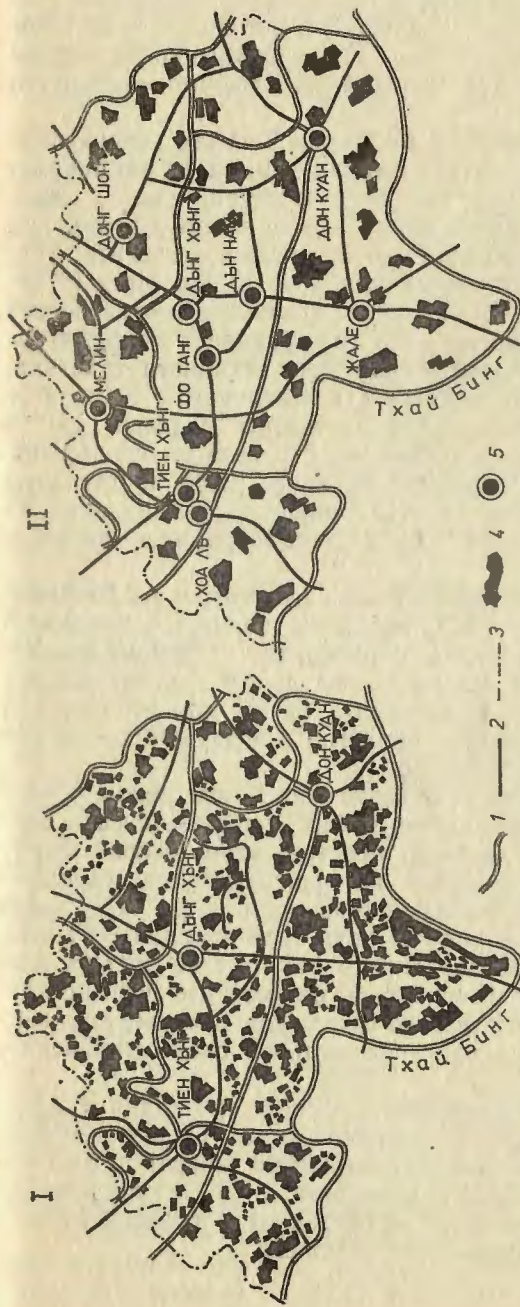
С оглед производствената им структура АПК се класифицират в 6 основни групи: зърнено-животновъдна, памукопроизводство, тютюнопроизводство, зеленчукопроизводство, овощарство и лозарство.

Създаването на АПК и ПАК подобри териториалната организация на селското стопанство. Многоотрасловите стопанства в страната постепенно прерастват в специализирани в 3—4 основни култури, за които е характерна следната форма на териториална организация на производството: „специализирани предприятия — територия“ с главни фактори на развитие — специализация, концентрация, коопериране и комбиниране на производството.

След историческата победа над американските империалисти и техните марионетки през 1975 г. пред виетнамския народ сега стоят редица тежки задачи, свързани със стопанското възстановяване на страната, включително реконструкция на селското стопанство по пътя на неговото социалистическо преустройство в Южен Виетнам. В северната част на страната имаме натрупан известен опит, като използвахме постиженията в организацията на българското селско стопанство.

До революцията от август 1945 г. Виетнам бе изостанала аграрна страна. Земята бе разпокъсана на милиони малки по размер парцели, като по-голямата част принадлежеше на френските колонизатори и местните феодали, които я даваха под аренда за обработване от селяните. Бедните селяни представляваха 90% от населението на Виетнам, но притежаваха около 42% от обработваемата земя. Други съществени черти бяха: ниска стоковост, примитивна техника, колебливи добиви и монокултурност. С това се характеризираше и селскостопанската икономика на трите основни селскостопански зони в страната: делтата на р. Меконг в Южен Виетнам, делтата на Червената река в Северен Виетнам и крайбрежните равнини. В първата зона площите с ориз заемаха 22 млн. дка, но при среден добив 134 кг от декар общото производство възлизаше на 3 млн. т, във втората зона средният добив беше по-висок само с 6 кг в сравнение с този в делтата на р. Меконг и при 16 млн. дка, заети с ориз, годишното производство достигаше 1,6 млн. т и в третата зона се произвеждаше 1 млн. т ориз, но от 10 млн. дка.

След победата над френските колонизатори (1954 г.) в Северен Виетнам се осъществи социалистическото преустройство на селското стопанство. Извърши се коопериране на дребните стопанства. Цялата селскостопанска продукция, която има стоков характер, понастоящем се произвежда в общественния сектор, който е представен от 17 900 кооперативни земеделски стопанства и 90 ДЗС. Този

Фиг. 1 Изменения в териториалната организация на селското стопанство в околия Дънг Хънг (Северен Виетнам) за периода 1977—1990

I. 1977 г. II. 1990 г. 1 — реки и канали; 2 — пътища; 3 — околийска граница; 4 — села; 5 — градове

Fig. N 1 Changes in the territorial organization of the agriculture in Dong-Hong country (Northern Vietnam) during the period of 1977—1990.

I. the year of 1977; II. the year of 1990. 1 — rivets and channels; 2 — roads; 3 — country boundary; 4 — villages; 5 — towns

голям брой кооперативи с малък размер обработваема земя започва да задържа развитието на селското стопанство и затова, като се учим от българския опит по уедряването на ТКЗС, постепенно ще преминем към нова териториална организация на селското стопанство (вж. фиг. 1).

Селскостопанското производство в Северен Виетнам непрекъснато се изменя. Увеличава се обработваемата земя и се разширяват посевните площи, заети с продоволствени култури — ориз, царевица, батати. През периода 1976—1980 г. ще се засеят 10 млн. дка целинни земи, като общото производство от продоволствените култури ще достигне 21 млн. т, от тях 19 млн. т ориз, като през 1976 г. производството му възлизаше на 12 млн. т. Изменя се и отрасловата структура на селското стопанство, като се ограничават монокултурността на ориза и се увеличават площите на захарната тръстика, памука, цитрусовите култури, ананасите и зеленчуците. Изменя се и териториалната организация, като държавата създава ДЗС в полупланинските и планинските райони на страната с общодържавна специализация в тропично овощарство, какао, кафе и технически култури. Основната форма на териториалната организация на селското стопанство на настоящия етап е „многоограслово стопанство — територия“.

Във връзка с изпълнение решенията на IV конгрес на Виетнамската комунистическа партия (1976) селското стопанство навлиза в нов, по-висок етап на териториална концентрация и специализация. То ще се уедри, като за тази цел ще се използват съществуващите околии или, както е казано в решенията на IV конгрес на ВКП, „стъпка по стъпка да се превърнат околията в аграрно-промишлени икономически единици“ ([9], стр. 29).

В страната има 488 околии и те ще играят твърде важна роля в превръщането на селското стопанство в едро социалистическо производство. Предвижда се те да бъдат пространствена основа, върху която ще се извърши организацията на производството, съчетаването на промишлеността със селското стопанство и др. По такъв начин в цялата страна ще се оформи нова териториална организация на селскостопанското производство, в резултат на което и благодарение на по-ефективното използване на местните почвено-климатични, трудови и други ресурси ще се повиши производителността на труда и ще се увеличи производството на селскостопанските продукти.

На фигура 1 това е илюстрирано с пример от околията Дънг-Хинг, разположена в делтата на Червената река. Тя има 146 хил. дка обработваема земя и 205 000 жители, които живеят в 1585 населени места. В нея има стотици кооперативи. В перспектива се предвижда селищната ѝ мрежа да се състои от 9 градски селища и 40 села и един аграрно-промишлен комплекс.

Чрез икономикогеографското изследване на АПК „Беласица“, гр. Петрич, натрупваме опит, който ще ни бъде полезен в СР Виетнам. АПК „Беласица“, гр. Петрич, е разположен в най-югозападната част на НРБ и неговото землище, което се състои от 114 238 декара обработваема земя, обхващаща равнинните части на поречието на реките Струмешница и средното течение на р. Струма и подножните повърхнини от северния склон на Беласица планина и южния склон на Огражден планина. В 33 населени места живеят 46 971 ж. (1975 г.). В зависимост от специфичните природни и обществено-икономически условия е определена и неговата производствена структура: ранно зеленчукопроизводство, тютюнопроизводство, трайни насаждения, главно праскови и лозя.

Извършен бе експеримент на вертикална интеграция. Селскостопанската дейност бе интегрирана с намиращите се на територията на комплекса промишлени преработвателни предприятия и предприятия за реализация на продукцията. Целта бе да се изгради единна система на възпроизводствения процес в селското стопанство и хранително-вкусовата промишленост, адаптирана към природните и икономическите условия на комплекса и построена на основата на принципа „земя—краен продукт“. Експериментът на вертикалната интеграция в комплекса започна през 1975 г., като в него се включиха консервната фабрика „Петричка праскова“, „ДСП „Оранжеви“ от ДСО „Булгарплод“, предприятието „Тютюнева промишленост“ от ДСО „Български тютюни“, ДСП „Млечна промишленост“ и МТС с. Марикостиново.

Моделът на вертикалната интеграция в АПК „Беласица“ практически доказва предимството на обединяване на отделните звена в единния възпроизводствен процес. На тази основа се осигури увеличаване обема на селскостопанската и промишлената продукция спрямо базисния период (1971—1974 г.) средногодишно в натура, както следва: на гроздето с 2689 т, млякото с 418 т, месото с 202 т, манипулирания тютюн с 2985 т. Произведената обща продукция на 1000 лв. основни фондове през миналата година достигна 1459 лева срещу 1273 лева през 1974 г.

Подобри се използването на земята. Произведената обща селскостопанска продукция от един декара обработваема земя нарасна с 14,2% и достигна 299 лева, а чистата продукция и чистият доход се повишиха с 6,7%.

Подобри се използването на трудовите ресурси. Например през летния сезон на 1977 г. работниците от тютюневата промишленост са изработили 45 000 човекодни в отглеждането на полски култури и заготовката на плодове и зеленчуци за износ.

Производителността на труда, изчислена чрез показателя „общ доход на един зает“, нарасна със 17% и достигна 2881 лева.

Повиши се икономическата ефективност от производствената дейност на интегрираните звена: по-голямата част от продукцията

във фабриката се произвежда с оценка „К“ и „1“, печалбата на консервената фабрика се увеличи за 2 години над 2,5 пъти и т. н.

Вертикалната интеграция спомогна и за съкращаване на редица административно-управленчески звена, което доведе до намаляване броя на заетите в тях със 120 души. С това се опрости управлението и се намали годишната издръжка с 250 хил. лева. Осъществяването на вертикалната интеграция създава много добри условия за комплексното икономическо развитие на цялата територия на АПК.

Опитът на АПК „Беласица“, гр. Петрич, като съвременна форма на териториална организация на селското стопанство и хранително-вкусовата промишленост представлява изключителен интерес за СР Виетнам в следните аспекти: използване на териториалната организация на производството, земята, почвено-климатичните условия, трудовите ресурси и основните производствени фондове в хранително-вкусовата промишленост.

ЛИТЕРАТУРА

1. Борисов, З др., Икономгеографска характеристика и проблеми на селското стопанство в Санданско-Петричкия подрайон, Год. СУ, БГГФ-т, кн. 3, С., 1959—1960.
2. Демержиев, З др., Тридесет години възход в нашето селско стопанство, Сп. География, кн. 6, С., 1974.
3. Живков, Т., За концентрация и развитие на селското стопанство върху промишлена основа. Доклад пред Пленума на ЦК на БКП, насрочен за 27 април 1970, С., 1970.
4. Йорданов, Т., Основни проблеми и съвременни направления в географията на селското стопанство в България, ИБГД, кн. 10, С., 1970.
5. Лиджи, М., Ст. Атия, Кр. Брусарски, Н. Тошев и Б. Райчев — Микрорайони на селскостопанското производство в НРБ, С., 1971.
6. Пенков, И., Аграрно-промишлените комплекси в НРБ, сп. География, кн. 4, С., 1973.
7. Черноколев, Т., Л. Райчев, М. Лиджи и др., Райониране, специализация и концентрация на селскостопанското производство в НРБ, БАН, С., 1967.
- 8 V. конференция на ТКЗС, С., 1952.
9. Политически доклад на ЦК на ВКП на Четвъртия конгрес на ВКП, Ханой, 1977 (на виетнамски език).

ECONOMIC GEOGRAPHICAL ASPECTS OF REGIONAL ORGANIZATION OF THE AGRICULTURE IN BULGARIA IN VIEW OF ITS APPLICATION IN THE SOCIALIST REPUBLIC OF VIETNAM

Le Van Thong

Summary

The switchover of the agriculture in Bulgaria to socialist principles signified essential changes in its regional organization. Those 1 200 000 farms, existing under capitalism, were replaced by 168 agrarian-industrial and by 7 industrial-agrarian complexes in 1978 with 280 000 dka of arable land on the average each. At present, a process of vertical integration between rural economy and food industry is going on. All investigations on the regional organization of farming in Bulgaria and especially in 'Belasitsa, agrarian-industrial complex in the town of Petrich prove that these complexes are the most suitable form of regional agricultural organization, which promote local factors such as soils, climate, labour forces and means of production to be rationally used.